

Список использованной литературы:

1. Предложение Закона о поправках к Закону о взносах (с ноября 2014 года) и предложении Закона о поправках к Закону о подоходном налоге (с ноября 2019 года).
2. Хорватское статистическое бюро, 2022 год. Миграция населения Республики Хорватия
3. Хорватский институт пенсионного страхования (HZMO), 2022. Статистический обзор HZMO, № 10
4. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/41000592.pdf>
5. BONUCCHI Manuel, FERRARI Monica, TOMASINI Stefania et al., « Tax policy, investment decisions and economic growth », Revue de l'OFCE, 2015/5 (N° 141), p. 225-262. DOI : 10.3917/reof.141.0225. URL : <https://www.cairn.info/revue-de-l-ofce-2015-5-page-225.htm>
6. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / А. Г. Грязнова, С. Ф. Викулов. – М.: Финансы и статистика, 2018. – С. 605
7. Пансков В. Г. Налоги и налоговая система Российской Федерации / В. Г. Пансков. – М.: Финансы и статистика, 2016. – С. 50
8. Налоги и налогообложение : Учебник / Черник Д. Г. и [др.]. – М.: Инфра-М, 2019. – С. 55
9. Бушинская Т. В. Региональная налоговая политика и особенности ее реализации: на примере Тульской области: дис. ... канд. эконом. наук / Т. В. Бушинская. – М., 2019. – С. 10
10. Хатамов Очилди Курбонович, Ортиқов Шавкат Муҳаммадиевич “Аҳоли бандлигини таъминлаш моделлари ва ундан ўзбекистон шароитида фойдаланиш имкониятлари” “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июл-август, 2019 йил 78 б.
11. Улуғбек Тошмаматович Тўлаков “Ўзбекистонда ер солиғи ривожланиши истиқболлари” “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июн, 2021 йил 355 б.
12. Международная организация труда (2015). Измерение неформальности: статистическое руководство по неформальному сектору и неформальной занятости
13. European Bank for Reconstruction and Development, Life in Transition surveys I, II, III. 2010-2016
14. www.ebrd.org – Европейский банк реконструкции и развития
15. www.undp.org/uzbekistan
16. www.ilo.org – Международная организация труда
17. Предложен автором в результате научного исследования
18. www.soliq.uz

 doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss3/a54

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ВА МАБЛАҒЛАРНИ МАҚСАДЛИ САРФЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Абдурахманов Кахрамон Абдумаджитович -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-
тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Аннотация. Мақолада бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларни мақсадли сарфланишига таъсир этувчи омиллар бўйича тадқиқот олиб борилган. Ўзбекистонда олий таълим мисолида харажатларни сарфланиши йиллар кесимида кўриб чиқилган, муаммолар вауларнинг ечимлари бўйича хулоса-тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: бюджет, бюджет ташкилоти, молиялаштириш, самарадорлик, мақсадли сарфлаш.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФИНАНСИРОВАНИЕ БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ЦЕЛЕВОЕ РАСХОДОВАНИЕ СРЕДСТВ

Абдурахманов Кахрамон Абдумаджитович -
Независимый научный сотрудник научно-
исследовательского центра «Научные основы и проблемы
развития экономики Узбекистана» при Ташкентском
государственном экономическом университете

Аннотация. В статье проведено исследование факторов, влияющих на финансирование бюджетных организаций и целевое расходование средств. В случае с высшим образованием в Узбекистане были рассмотрены расходы по годам, сформированы выводы и рекомендации по проблемам и решениям.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная организация, финансирование, эффективность, целевое расходование.

FACTORS AFFECTING THE FINANCING OF BUDGET ORGANIZATIONS AND TARGETED SPENDING OF FUNDS

Abdurakhmanov Kaxramon Abdumadjitovich -
Independent researcher of the research center
"Scientific bases and problems of the development of
the economy of Uzbekistan" under the
Tashkent State University of Economics

Abstract. In the article, a study was conducted on the factors affecting the financing of budget organizations and the targeted spending of funds. In the example of higher education in Uzbekistan, spending of expenses was considered over the years, conclusions and recommendations were formed on the problems and solutions.

Key words: budget, budget organization, financing, efficiency, targeted spending.

Кириш. Давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва давлат муассасалари каби бюджет ташкилотлари аҳолига муҳим хизматлар кўрсатишда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Ушбу ташкилотлар ўз фаолиятини молиялаштириш ва ўз ваколатларини бажариш учун молиялаштириш манбалари, жумладан, давлат ажратмалари, грантлар, хайриялар ва даромадлар комбинациясига таянади. Ушбу ташкилотлар ўз мақсадларига самарали эришиш учун маблағларнинг мавжудлиги ва самарали тақсимланиши жуда муҳимдир.

Баъзан бюджет ташкилотларини молиялаштиришга кўпинча уларнинг молиявий барқарорлигига таъсир кўрсатадиган турли омиллар таъсир кўрсатади. Иқтисодий шароитлар, ҳукумат сиёсати ва қоидалари, ташкилий тузилма, манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатлар ва молиявий бошқарув амалиётлари маблағларнинг мавжудлиги ва самарали ишлатилишига сезиларли таъсир кўрсатади. Бу омилларни тушуниш бюджет ташкилотларининг молиявий бошқаруви ва фаолиятини такомиллаштиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишига таъсир этувчи омилларни ўрганиш орқали ушбу тадқиқот адабиётлардаги муҳим камчиликларни бартараф этишга ва амалиётчилар ва сиёсатчиларга амалий тавсиялар беришга ҳаракат қилади. Пировардида, топилмалар бюджет ташкилотларининг молиявий барқарорлиги ва ўз мақсадларига эришиш ва аҳолига хизмат кўрсатишда самарадорлигига ҳисса қўшиши мумкин. Ушбу мақолада бюджет ташкилотларида молиялаштириш ва маблағларни сарфланишига таъсир этувчи омилларни чуқур таҳлил қилиш орқали мавжуд билимлар тўпламига ҳисса қўшишга қаратилган.

Адабиётлар таҳлили. Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети ҳисобига маблағ билан таъминланадиган тармоқларда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш механизмини такомиллаштириш, бюджет маблағларидан са-

марали ва аниқ фойдаланиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрдаги "Бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида"ги 414-сон Қарори қабул қилинган [1].

Харажатларни кўриб чиқиш давлат молиясининг барқарорлигини таъминлаш ва давлат харажатларининг самарадорлиги ва сифатини оширишнинг муҳим воситасидир. Улар сарфхаражатлар самарадорлигини ҳар томонлама баҳолаш асосида тежаш имкониятларини аниқлаш имконини беради. Фактларга асосланган баҳолашга кўра стратегик танловларни акс эттирувчи фискал тузатишлар умумий харажатларни қисқартиришдан кўра юқори сифатли ва узоқ муддатли тежамкорликни таъминлайди, бу одатда на самарали ва на фаровонликни оширади ва сиёсатнинг ўзгариши хавфига нисбатан кўпроқ ҳимоясиздир [2].

Харажатларни кўриб чиқиш мақсадлари ва уларни ўтказишга ёндашувлар турли мамлакатларда фарқланади. Баъзилар уларни дастурлар ва сиёсатлар доирасида самарадорликни ошириш, харажатларни ҳукумат устуворликларига мослаштириш ва жами харажатлар даражасини назорат қилиш механизми сифатида қабул қилдилар [3]. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти мамлакатлари орасида, тахминан 80 фоизи таҳлилнинг асосий мақсади бўлганида, улар харажатларни қисқартирганликларини маълум қилишди; Тахминан 90 фоизи қайта устуворлаштириш учун сарф-харажатларни кўриб чиқишда муваффақиятга эришганлигини қайд этди [4].

Харажатларни кўриб чиқиш паст устувор, самарасиз харажатлардан харажатларни камайтириш ёки қайта йўналтириш имкониятларини аниқлаш учун мавжуд давлат харажатларини чуқур баҳолаш жараёнини назарда тутди [5]. Харажатларнинг ҳукумат сиёсатининг устувор йўналишларига мос келиши, белгиланган мақсадларга эришишда самарали бўлиши ва самарали тақсимланишини таъминлаш учун тизимли ёндашувни таклиф қилади [6].

Ж.Харрис ва бошқалар фикрича, харажатларни кўриб чиқиш давлат молиясини бошқаришнинг муҳим воситасидир. Улар янги устуворликларни молиялаштириш, пайдо бўлаётган харажатлар босимини бартараф этиш ёки қарзларни камайтириш учун ишлатилиши мумкин бўлган молиявий майдонни яратишга ёрдам беради. Улар, шунингдек, харажатлар сифатини ва фискал натижаларни яхшилашга ёрдам бериши мумкин. Бюджетни режалаштириш учун ажралмас восита сифатида фойдаланилганда, улар бюджет қарорлари дастур ижроси билан боғлиқ бўлишини ва харажатлар ҳукумат ва унинг фуқароларининг ўзгарувчан устуворликларига мос келишини таъминлашга ёрдам беради. Мисол учун, улар, айниқса, ўрта муддатли бюджет тузилмаларида давом этаётган харажатлар учун асосий кўрсаткичларни кўриб чиқишда фойдалидир, акс ҳолда улар янги харажатлар қарорларига қараганда камроқ текширилади [7].

Харажатларни кўриб чиқишни мунтазам бюджет жараёни билан интеграциялашган ҳолда, бюджетни тақсимлаш бўйича қарорлар дастур самарадорлиги ва пул қийматиға қараб маълум бўлишини ва харажатлар ўзгарувчан устуворликлар билан мос келишини таъминлайди. Шунингдек, у харажатларни кўриб чиқиш мақсадлари ҳукуматнинг ўрта муддатли фискал мақсадларига мос келишини ва харажатларни кўриб чиқиш бўйича қарорларнинг ўрта муддатли харажатлар чегаралари ва агентлик бюджетларига киритилишини таъминлайди. Австралияда стратегик харажатларни кўриб чиқиш натижалари бюджет харажатларини текшириш кўмитаси томонидан йиллик бюджет жараёнининг бир қисми сифатида кўриб чиқилади. Бирлашган Қиролликнинг харажатларини кўриб чиқиш жараёни вақти-вақти билан амалга оширилади ва кўп йиллик давр учун давлат идоралари учун ўрта муддатли харажатлар режаларини шакллантириш учун асос сифатида ишлатилади [8].

Умуман олганда, юқоридаги тадқиқотларда харажатларни кўриб чиқиш давлат харажатларининг самарадорлигини ва сиёсат устуворликлари ва ўзгарувчан шароитларга мувофиқлигини ошириш учун тизимли ёндашувни тақлиф қилади. Мавжуд харажатларни баҳолаш орқали ҳукуматлар ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш, дастур самарадорлигини ошириш ва молиявий мақсадларига эришиш учун асосли қарорлар қабул қилишлари мумкин.

Тадқиқот методологияси. Мақолада анализ, синтез, индукция, дедукция ва илмий мушоҳада усуллари кенг қўлланилиб, ушбу усуллар воситасида таҳлилий амаллар бажарилган ҳамда хулоса ва тақлифлар шакллантирилган.

Таҳлил ва натижалар. Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишиға таъсир этувчи омилларни таҳлили муҳим аҳамиятға эға. Тадқиқотимизнинг аҳамияти қуйидагиларда намоён бўлади:

- молиялаштириш омиллари ва қийинчиликларини аниқлаш ташкилотларға ўз фаолияти учун етарли молиявий ресурсларни таъминлаш стратегияларини ишлаб чиқишға ёрдам беради;

- молиявий ресурслар таъсирини максимал даражада оширадиган мақсадли харажатлар амалиётини амалга оширишдаги ёндашувлар, механизмлар ва муаммоларни ёритиши мумкин.

- давлат идоралари ва ташкилот раҳбарларини бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва сарфлаш қарорларини шакллантирувчи омиллар ҳақида хабардор қилиши мумкин. У ресурсларни тақсимлаш самарадорлигини оширадиган сиёсатлар, қоидалар ва молиявий бошқарув амалиётларини ишлаб чиқишға раҳбарлик қилиши мумкин.

- самарали молиялаштириш ва мақсадли харажатлар амалиёти ташкилот фаолиятининг яхшиланишиға ёрдам беради. Ушбу тадқиқот молиялаштириш ва харажатларға таъсир этувчи омилларни таҳлил қилиш орқали бюджет ташкилотларининг молиявий бошқаруви, ҳисобдорлиги ва фаолияти натижаларини ошириш стратегияларини аниқлаши мумкин.

Биз давлат бюджетидан маблағлар кўп сарфланадиган соҳалардан бири таълим муассасаларини фаолиятини 2016-2021 йилдаги фаолиятини кўриб чиқамиз (1-жадвал).

1-жадвалда давлат бюджетидан молиялаштириладиган таълим муассасалари фаолиятининг кўрсаткичлари таҳлили келтирилган бўлиб, Олий ўқув юртлари бўйича умумий харажатлар динамикасиға қарайдиган бўлсак, 2016 йилда 637,8 млрд.сўм, 2017 йилда 738,6 млрд.сўм, 2018 йилда 878,8 млрд.сўм, 2019 йилда 1 297,3 млрд.сўм, 2020 йилда 1 670,1 млрд.сўм, 2021 йилда 2 438,1 млрд.сўмға ошганлигини кўриш мумкин. Эътибор берадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 апрелдаги “Республика олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари ходимларининг меҳнатиға ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3655-сон қарори билан 2018 йил 1 сентябрдан бошлаб базавий лавозим маошлари миқдорларини табақалаштирилган ҳолда ошириш кўзда тутилган эди. Ушбу қарор натижасида 2019 йилдан бошлаб иш ҳақи фонди сезиларли даражада ошди. Бундан ташқари, 2020 йилда илмий даражалар учун қўшимча тўловларнинг жорий этилиши умумий харажатларнинг ошишиға ёрдам

MOLIYA VA SOLIQLAR

берди. Хусусан, 2020 йилда қўшимча харажатлар 154,0 миллиард сўмга, 2021 йилда эса 229,6 миллиард сўмга сезиларли ўсиш кузатилди. Кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш

ва бошқа муассасалари ва фаолиятида ҳам юқоридаги омиллар сабабли сезиларли ўзгариш бўлганлигини кўришимиз мумкин.

1-жадвал

Давлат бюджетидан молиялаштирилаётган таълим муассасалари фаолиятининг кўрсаткичлари таҳлили, млрд.сўм

Кўрсаткичлари		2016 йил ҳисобот	2017 йил ҳисобот	2018 йил ҳисобот	2019 йил ҳисобот	2020 йил ҳисобот	2021 йил ҳисобот
Олий ўқув юртлари							
1.	Умумий харажатлар	637,8	738,6	878,8	1 297,3	1 670,1	2 438,1
2.	I гуруҳ харажатлари	537,3	594,3	743,0	1 085,2	1 365,6	1 919,0
	Иш ҳақи фонди	280,5	303,9	379,2	617,4	651,3	860,6
	Илмий даража учун қўшимча ҳақ					154,0	229,6
	Стипендиялар	256,7	290,5	363,8	467,7	560,3	828,8
3.	II гуруҳ харажатлари	68,9	74,6	91,8	150,8	179,9	266,3
4.	IV гуруҳ харажатлари	31,6	69,6	43,9	61,3	124,6	252,7
Кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш муассасалари ва фаолияти							
1.	Умумий харажатлар	87,5	96,1	108,4	195,5	233,3	299,3
2.	I гуруҳ харажатлари	53,9	60,2	80,1	136,9	169,5	213,8
	Иш ҳақи фонди	53,3	59,3	78,9	133,3	158,6	192,9
	Илмий даража учун қўшимча ҳақ					4,8	8,7
	Стипендиялар	0,7	0,9	1,3	3,6	6,0	12,3
3.	II гуруҳ харажатлари	13,0	14,4	19,0	32,5	40,0	49,9
4.	IV гуруҳ харажатлари	20,6	21,6	9,3	26,1	23,8	35,6
Бошқа муассасалар ва таълим фаолияти							
1.	Умумий харажатлар	30,5	37,5	40,3	82,6	65,5	129,3
2.	I гуруҳ харажатлари	3,0	3,6	8,5	13,9	14,5	21,2
3.	II гуруҳ харажатлари	0,7	0,9	2,1	3,5	3,6	5,4
4.	IV гуруҳ харажатлари	26,7	33,0	29,7	65,2	47,3	102,7
	Жами	755,8	872,2	1 027,4	1 575,5	1 968,8	2 866,7

Манба: иқтисод ва молия вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва маблағларнинг мақсадли сарфланишига таъсир этувчи омилларни таҳлил қилишнинг концептуал асоси давлат ва нотижорат секторларида молиялаштириш ва харажатларга таъсир этувчи омилларни ўрганиш мумкин бўлган назарий объективни тақдим этади.

Концептуал асоснинг асосини ташкил этувчи баъзи асосий тушунчалар ва назариялар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Давлат молияси назариялари ва тушунчалари давлат секториди молиявий ресурсларнинг манбалари, тақсимланиши ва ишлатилиши ҳақида тушунча беради. Бунга солиққа тортиш, давлат харажатлари, бюджетлаштириш ва бюджет ташкилотларини молиялаштиришни шакллантирувчи фискал сиёсат назариялари киради.

2. Молиявий тушунчалар ва асослари бюджет ташкилотларида молиявий ресурсларни бошқариш тамойиллари ва амалиётларини тушунишга ёрдам беради. Бунга молиявий режалаштириш, бюджетни шакллантириш ва ижро этиш, молиявий ҳисобот, ички назорат ва молиявий ҳисобот каби мавзулар киради.

3. Манфаатдор томонлар назарияси молиявий қарорларни қабул қилишда турли манфаатдор томонларнинг манфаатлари ва эҳтиёжларини ҳисобга олиш муҳимлигини таъкидлайди. Давлат органлари, донорлар, ходимлар ва хизматларни оловчилар каби манфаатдор томонларнинг роли ва умидларини тушуниш молиялаштириш ва мақсадли харажатларга таъсир этувчи омилларни таҳлил қилишда жуда муҳимдир.

4. Институционал назария ташкилотнинг хатти-ҳаракати ва амалиётини шакллантирадиган расмий ва норасмий қоидалар, меъёрлар ва тузилмаларни ўрганади. Бу давлат сиёсати, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва институционал муҳитнинг бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва сарфлаш қарорларига қандай таъсир қилишини тушунишга ёрдам беради.

5. Ресурсларга боғлиқлик назарияси ташкилотларнинг ташқи ресурсларга боғлиқлигини ва улар ушбу ресурсларни таъминлаш ва бошқариш учун фойдаланадиган стратегияларни таъкидлайди. Молиявий ресурсларнинг мавжудлигига таъсир этувчи омилларни ва бюджет таш-

килотлари ва молиялаштириш манбалари ўрта-сидаги муносабатларни таҳлил қилиш молиялаштириш динамикасини тушунишда муҳим аҳамиятга эга.

Бюджет ташкилотларини молиялаштириш уларнинг фаолияти ва дастурларини қўллаб-қувватлаш учун молиявий ресурсларни сотиб олиш ва ажратишни назарда тутати. У турли жиҳатларни, жумладан, молиялаштириш манбалари, бюджетлаштириш жараёнлари ва молиявий режалаштиришни ўз ичига олади.

- бюджет ташкилотлари маблағларни давлат ажратмалари, грантлар, шартномалар, хайриялар ва ўз-ўзидан ишлаб чиқарилган даро-

мадлар каби бир нечта манбалардан олади. Молиялаштиришнинг хилма-хил манбаларини ва уларнинг оқибатларини тушуниш молиялаштиришнинг мавжудлигига таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилиш учун жуда муҳимдир.

- бюджетлаш жараёнлари бюджет ташкилотларида турли дастурлар ва тадбирларга ажратилган молиявий ресурсларни аниқлашда муҳим роль ўйнайди. Бюджетни шакллантириш, ижро этиш ва мониторинг жараёнларини таҳлил қилиш маблағларни тақсимлаш ва улардан фойдаланишга таъсир этувчи омилларни тушунишга ёрдам беради.

1-расм. Молиялаштиришга таъсир этувчи омиллар таҳлили

Бюджет ташкилотларини молиялаштиришга турли омиллар таъсир қилади, жумладан, ЯИМ ўсиши, инфляция суръатлари ва фискал сиёсат каби иқтисодий омиллар давлат даромадлари, донор маблағлари ва бюджет ташкилотлари учун умумий маблағлар мавжудлигига таъсир қилиши мумкин.

Давлат сиёсати ва қоидалари, жумладан, бюджет йўриқномалари, молиялаштиришнинг устувор йўналишлари ва ҳисобот талаблари бюджет ташкилотлари учун молиялаштириш ландшафтини шакллантиради.

Бюджет ташкилотларидаги тузилма, бошқарув механизмлари ва қарорлар қабул қилиш жараёнлари уларнинг молиявий ресурсларни таъминлаш ва самарали бошқариш қобилиятига таъсир қилиши мумкин.

Давлат идоралари, донорлар, жамоат ҳамкорлари ва бошқа манфаатдор томонлар билан ҳамкорлик алоқалари бюджет ташкилотларини молиялаштириш ва қўллаб-қувватлаш имкониятларига таъсир қилиши мумкин.

Бюджет шаффофлиги, ҳисобдорлик механизмлари ва молиявий ҳисоботларни ўз ичига олган молиявий бошқарувнинг тўғри усуллари бюджет ташкилотларининг молиячилар учун ишончлилиги ва жозибадорлигини ошириши мумкин.

Ушбу омилларни тушуниш ва таҳлил қилиш бюджет ташкилотлари учун молиявий ресурсларни таъминлаш ва бошқариш билан боғлиқ муаммолар, имкониятлар ва стратегиялар ҳақида тушунча беради. У такомиллаштириш йўналишларини аниқлашга ва маблағларнинг мақсадли сарфланишини таъминлаш учун самарали молиявий бошқарув стратегияларини ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Маблағларнинг мақсадли сарфланиши молиявий ресурсларни исталган натижаларга эришиш учун муайян соҳалар ёки мақсадларга стратегик тақсимлашни англатади. У устувор йўналишларни аниқлаш ва харажатларнинг таъсири ва самарадорлигини ошириш учун маблағларни атайлаб тақсимлашни ўз ичига олади.

Маблағларнинг мақсадли сарфланиши доимий мониторинг, баҳолаш ва тузатишни талаб қиладиган динамик жараён эканлигини унутмаслик керак. Харажатларни мақсадларга мослаштириш, чуқур изланишлар олиб бориш ва ўзгарувчан шароитларга жавоб бериш орқали биз молиявий ресурслардан фойдаланишни оптималлаштиришимиз ва керакли натижаларга эришиш эҳтимолини оширишимиз мумкин.

Маблағларнинг мақсадли сарфланиши иқтисод фанлар соҳасида кенг ўрганилган мав-

зудир. Кўплаб илмий тадқиқотлар турли секторлар ва контекстларда мақсадли харажатлар ташаббусларининг самарадорлиги ва таъсирини ўрганиб чиқишди.

Маблағларнинг мақсадли сарфланишига қарор қабул қилиш жараёнлари ва натижаларини шакллантирувчи турли омиллар таъсир кўрсатади. Мақсадли харажатларга таъсир қилиши мумкин бўлган баъзи асосий омиллар 2-расм келтирилган.

2-расм. Маблағларнинг мақсадли сарфланишига таъсир қилувчи омиллар

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

2-расмда келтирилган таъсир қилувчи омилларнинг мазмунига қарайдиган бўлсак, уларнинг қанчалик муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўриш мумкин.

Сиёсатнинг устувор йўналишлари ва вазифалари - ҳукуматлар сиёсатининг устувор йўналишлари ва мақсадлари мақсадли харажатлар йўналтирилган соҳалар ва тармоқларни аниқлашда муҳим роль ўйнайди. Ушбу устуворликларга сиёсий кун тартиби, жамоат эҳтиёжлари, иқтисодий мулоҳазалар, ижтимоий муаммолар ёки атроф-муҳит муаммолари таъсир қилиши мумкин.

Ресурсларнинг мавжудлиги ва чекловлари - солиқ тушумлари, грантлар ёки қарз олиш қобилияти каби молиявий ресурсларнинг мавжудлиги мақсадли харажатлар қарорларига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Ҳукуматлар ресурс чекловларини ҳисобга олишлари ва мавжуд бюджет имкониятларидан келиб чиққан ҳолда маблағларни тақсимлаш бўйича танлов қилишлари керак.

Маълумотларнинг мавжудлиги ва сифати ва турли хил харажатлар аралашувининг самарадорлиги ва таъсирига оид далиллар мақсадли харажатлар қарорларини шакллантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Манфаатдор томонларнинг, жумладан экспертлар, фуқаролик жамияти ташкилотлари, жамоатчилик вакиллари ва бенефициарларнинг иштироки харажатлар дастурларини аниқлаш ва мақсадлилиқка таъсир қилиши мумкин. Манфаатдор томонларни қарорлар қабул қилиш жараёнига жалб қилиш харажатларнинг мўлжалланган бенефициарларнинг эҳтиёжлари ва интилишларига мос келишини таъминлашга ёрдам беради.

Институционал ва бошқарув тузилмалари - мақсадли харажатлар амалга ошириладиган институционал ва бошқарув тузилмалари сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Шаффофлик, ҳисобдорлик механизмлари, харид жараёнлари, мониторинг ва баҳолаш тизимлари каби омиллар маблағларнинг мақсадли йўналтирилиши, сарфланиши ва ишлатилишига таъсир қилади.

Мақсадли харажатлар амалга ошириладиган сиёсий ва иқтисодий контекст ҳам қарор қабул қилишни шакллантириши мумкин. Сайлов цикллари, иқтисодий барқарорлик, жамоатчилик фикри ва ресурсларга бўлган рақобатдош талаблар каби омиллар маблағларнинг устуворлиги ва тақсимланишига таъсир қилиши мумкин.

Халқаро мажбуриятлар, донорлик устуворликлари, глобал тенденциялар ёки иқтисодий зарбалар каби ташқи омиллар мақсадли харажатлар қарорларига таъсир қилиши мумкин. Ҳукуматлар ўзларининг харажатлар устуворликларини халқаро ривожланиш мақсадларига мувофиқлаштиришлари ёки муайян соҳаларда ташқи босим ва ёрдамга жавоб беришлари мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, бу омиллар ўзаро боғлиқ ва бир-бири билан ўзаро таъсир қилиши, мақсадли харажатлар жараёни ва натижаларини шакллантириши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бюджет ташкилотларини молиялаштиришга турли омиллар таъсир кўрсатиши мумкин. Шуни таъкидлаш керакки, бюджет ташкилотларини молиялаштиришга таъсир қилиши мумкин бўлган омиллар:

- ✓ *иқтисодий шароитлар;*

- ✓ *ҳукуматнинг устувор йўналишлари;*
- ✓ *ҳуқуқий ва меъёрий асос;*
- ✓ *ташкилий самарадорлик ва жавобгарлик;*

- ✓ *ташқи молиялаштириш манбалари;*
- ✓ *демографик ва ижтимоий омиллар;*
- ✓ *молиявий бошқарув амалиётлари.*

Шунингдек, мақсадли сарф-харажатлар сиёсатнинг устувор йўналишлари, самарадорлик, маълумотлар, манфаатдор томонларнинг иштироки, бошқарув асослари ва ташқи омилларни диққат билан кўриб чиқишни талаб қилади. Ҳукуматлар далилларга асосланган ёндашувларни қўллаш ва тегишли манфаатдор томонларни жалб қилиш орқали ўз харажатлари дастурларининг таъсири ва натижаларини оптималлаштириш, долзарб ижтимоий эҳтиёжларни қондириш ва керакли сиёсат мақсадларига эришишлари мумкин.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрдаги “Бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги 414-сон Қарори*
2. *International Monetary Fund (IMF). 2014. Fiscal Monitor: Public Expenditure Reform—Making Difficult Choices. Washington, DC, April.*
3. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2019a. “Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019.” Paris.*
4. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2019b. OECD Performance Budgeting Survey, Question 42. Paris.*
5. *Robinson, Marc. 2014. “Spending Reviews.” OECD Journal on Budgeting 13 (2).*
6. *Vandierendonck, Caroline. 2014. “Public Spending Reviews: Design, Conduct, Implementation.” Economic Papers 525, European Commission, Brussels.*
7. *Harris, Jason, Richard Hughes, Goesta Ljungman and Carla Sateriale. 2013. “Medium-Term Budget Frameworks in Advanced Economies: Objective, Design, and Performance.” In Public Financial Management and Its Emerging Architecture, edited by Marco Cangiano, Theresa R. Curristine, and Michel Lazare. Washington, DC: International Monetary Fund.*
8. *Bova, Elva, Riccardo Ercoli, and Xavier Vanden Bosch. 2020. “Spending Reviews: Some Insights from Practitioners.” European Economy Discussion Paper 2015 – 135, Directorate General Economic and Financial Affairs, European Commission, Brussels.*
9. *Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества //Экономика и инновационные технологии. – 2021. – № 6. – С. 326-333.*
10. *Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 11(1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42*
11. *Исаев, Ф. (2022). Йирик корхоналар мисолида солиқ йиғилувчанлиги кўрсаткичини таҳлил қилиш методикасини такомиллаштириш. Iqtisodiyot Va ta’lim, 24(1), 317–326. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/955>*
12. *Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.*
13. *Жумаев, Н., Ризаев, Н., & Исаев, Ф. (2023). Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартларга мувофиқлаштиришда туркий давлатлар тажрибаси. Iqtisodiyot Va ta’lim, 24(2), 58–67. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/1014>*
14. *Исаев, Ф. (2023). Солиқ юқини камайитиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. International Journal of Economics and Innovative Technologies, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41*
15. *Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. //“Бизнес-эксперт” илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.*
16. *Исаев, Ф. (2023). Солиқларнинг фаровонликка таъсири назарияси. “Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari”; Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to’plami., 206–208. Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>*
17. *Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилининг таркибий қисми. Nashrlar. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>*